

zatargi z parafianami, konflikty na tle obyczajowym oraz tradycyjna skłonność nauczycieli do poszukiwania lepszych warunków pracy.

Niezwykle interesujący jest rozdział czwarty: „Zakres obowiązków nauczycieli”. Autor pisze o tym, jakie obowiązki wykonywali nauczyciele do czasów KEN, w okresie funkcjonowania tej magistratury oświatowej oraz w latach późniejszych, z okresem międzywojennym łącznie.

Ściśle z wyżej wymienionym rozdziałem koresponduje rozdział piąty mówiący o wymiarze godzin pracy nauczycieli. Wymiar ten początkowo nie miał żadnego prawnego uregulowania, dopiero w XVIII w. dokonano w tym względzie pewnych urzędowych ustaleń.

W kolejnych rozdziałach Autor analizuje takie zagadnienia, jak: prace dodatkowe nauczycieli, urlopy nauczycielskie, karanie nauczy-

cieli, emerytury i renty, budynki i izby szkolne, mieszkania nauczycielskie oraz liczba uczniów w stosunku do liczby nauczycieli i izb lekcyjnych. Oczywiście wszystkie te zagadnienia mają historyczny charakter.

Całość zamyka zakończenie będące uogólnieniem treści zawartych w poszczególnych rozdziałach.

Omawiana praca ma charakter pionierski i właśnie te znamiona oryginalności decydują m.in. o wartości tej książki, wzbogacającej naszą wiedzę o historii zawodu nauczycielskiego w Polsce. Dodać należy, że Antoni Smolański podjął się wprost benedyktyńskiego trudu, rekonstruując – na podstawie fragmentarycznych i rozproszonych informacji – spójny obraz dziejów nauczycielstwa w dawnych wiekach poczynając od XI stulecia.

Ferdynand Mielczarek

Antoni Smolański, Struktura zawodowa nauczycielstwa w Polsce do 1939 roku, Opole 1996, ss. 177

Jest to czwarta publikacja książkowa z cyklu prac poświęconych dziejom nauczycielstwa w Polsce do 1939 roku. Wcześniejsze rozprawy to *Osoba i zawód nauczyciela w Polsce do 1939 roku* (Wrocław 1983); *Uposażenie nauczycieli w Polsce do 1939 roku* (Opole 1990); *Stosunki służbowe i warunki pracy nauczycieli w Polsce do 1939 roku* (Opole 1994). Autor wymienionych prac przygotował do druku kolejną publikację zawierającą adnotowaną bibliografię historyczno-pedeutologiczną, która będzie uwieńczeniem dotychczasowych prac traktujących o historii zawodu nauczycielskiego w Polsce do końca II Rzeczypospolitej.

Przejrzysta struktura pracy zawierająca wstęp, trzy rozdziały oraz zakończenie wzbogacona została o słowniczek pojęć historyczno-pedeutologicznych.

We wstępie Autor wyjaśnił podstawowe pojęcia stosowane w pracy oraz dokonał periodyzacji dziejów zawodu nauczyciela na ziemiach polskich, wyróżniając sześć następujących po sobie okresów.

Rozdział pierwszy traktuje m.in. o kategoriach nauczycieli do XVIII wieku w Polsce. Autor – biorąc pod uwagę różne kryteria wyróżnił i scharakteryzował nauczycieli duchownych, świeckich, elementarnych, ponadelementarnych, prywatnych, państwowych, parafialnych, samorządowych, dworskich, zatrudnionych w szkołach katolickich lub innowierczych, głównych i pomocniczych, stałych i okresowych oraz innych. W dalszej części tego rozdziału zawarta została charakterystyka struktury nauczycielstwa w okresie zaborów oraz w latach międzywojennych.

Na treść rozdziału drugiego składają się rozważania dotyczące kwalifikacji nauczycieli. Autor ukazał ewolucję tego zjawiska w poszczególnych okresach historycznych. Wyróżnił w tym względzie trzy etapy: pierwszy trwający prawie do XVIII wieku, kiedy nie wymagano od elementarnych nauczycieli świadectw ukończenia jakiegś szkoły; drugi – od czasów KEN, która wprowadziła zasadę, że kandydat do zawodu nauczycielskiego powinien posiadać

świadczenie oraz osobne przygotowanie pedagogiczne; trzeci – od XIX w., kiedy nie wystarczyło już ukończenie jakiejś szkoły, ale wymagano też od kandydata pewnej praktyki zawodowej.

Właściwości zawodowe i osobowe nauczycieli stanowią przedmiot rozważań rozdziału trzeciego. Autor na podstawie licznych przekazów źródłowych przybliża Czytelnikowi takie zagadnienia, jak: wiek, stan cywilny, pochodzenie społeczne, właściwości moralne i społeczne nauczycieli, ich postawy zawodowe i polityczne oraz stosunek społeczeństwa do nauczycieli.

Na szczególną uwagę zasługują refleksje końcowe będące w jakimś stopniu uogólnieniem wcześniejszych rozważań. Używając na

pozór paradoksalnego sformułowania, można powiedzieć, że te refleksje są swoistą syntezą syntezy, bowiem całe dzieło to przecież synteza 1000-letnich dziejów nauczycielstwa, w tym przypadku dotyczących jego struktury zawodowej. Czymś rzadko spotykanym jest również zamieszczony na końcu opracowania słowniczek pojęć historyczno-pedagogicznych, zawierający ponad sto haseł ujętych w porządku alfabetycznym. Nie można też przemilczeć niezwykle bogatego zestawu bibliograficznego (278 pozycji), obejmującego opracowania z historii i teorii zawodu i osoby nauczyciela oraz źródła wydane drukiem.

Ferdynand Mielczarek

Jakub Wajer, Życie kulturalne Włocławka w latach 1918-1939, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy, Bydgoszcz 1997, ss. 204

Włocławek, miasto jeszcze wojewódzkie, ma w tym względzie dwudziestokilkuletnią (od 1975) metrykę, za to na mapie kulturalnej (i politycznej) kraju znacznie dłuższą jako siedziba jednej z najstarszych i przez długie wieki największych polskich diecezji. Można powiedzieć, że rozwijało się w cieniu nadwiślańskiej katedry. Kościół też dostarczał tematów badawczych, wiele z nich było realizowanych na łamach zasłużonego periodyku „Ateneum Kapłańskie”. Obecnie bibliografia włocławska zyskała doskonały obraz stosunków kulturalno-oświatowych w okresie międzywojennym. Nie tylko zresztą, gdyż wykład poprzedza obszerny rozdział I, zatytułowany *Tradycje kulturalnej doby porozbiorowej* (s.16-58). Można by zachęcić autora tej rozprawy doktorskiej, by również omówienie wieku XIX pogłębił w osobnej książce.

Wykład dzieli się na siedem rozdziałów, nierównych objętością – co nie stanowi zresztą zarzutu wobec piszącego. Obok wspomnianego charakter wprowadzenia posiada również r. II, dotyczący charakterystyki ekonomiczno-demo-

graficzno-politycznej i oświatowej Włocławka w 20-leciu. Podstawowe miejsce zajmują r. III-V, dotyczące szeroko pojętej tematyki kulturalnej (*Prasa, Kultura literacka, Życie teatralne i muzyczne*), łącznie autor poświęcił jej ponad 50% bogato udokumentowanego tekstu. Natomiast zwięźle zreferował *Malarstwo, Wystawy plastyczne* (VI) oraz *Muzea jako placówki pracy kulturalnej i oświatowej* (VII).

Syntetyczne zakończenie zamyka całość, którą uzupełnia obszerna bibliografia, streszczenie angielskie oraz indeks osobowy. Dzieło ukazuje tematykę kulturalno-oświatową na tle regionu oraz ogólnopolskim, autor wiele miejsca poświęca związkom Włocławka międzywojennego z tradycjami poprzednich stuleci oraz z innymi ośrodkami, zwłaszcza tymi wielkimi – nie tylko Warszawą ale również z kresami (Wilno). Wśród postaci zaś przewijających się na kartach estetycznie wydanej książki poczesne miejsce zajmuje ks. dr Stefan Wyszyński, wieloletni kapłan diecezji włocławskiej, aktywny na polu oświatowym i społecznym.

Marceli Kosman